

Nr 161.

Av herr **Lindhagen**, om ropet från Kalix älv och aktiesystemet.

Under förliden höst har i vårt land visats en film, kallad ropet från Volga. Lyssnande skaror från alla samhällsklasser ha oemotståndligt dragits till den än hotande än bedjande rösten från djupen. Vardagens bekymmer göra livet smått och planlöst. Men under detta skum ruvar dock hos människorna ett ångestfullt allvar inför grunden av tingen.

En liknande väckelse ur våra svenska verkligheters värld har samtidigt oroat oss. Det är ropet från Kalix älv. En förnimmelse har genombävat samhället av en hotande olycka, av något stopp i maskineriet, som ej kan uttrännsakas, av dolda rämnor i grundvalarna, som möjligen förebåda ett sammanstörtande.

Läget är allvarligt. Ropet däruppi från utgör omisskännligen ett symtom på vittutgrenad murkenhet. I de nordsvenska landamärena kan man få höra uttalanden och farhågor, särskilt från dem, vilka bära den sko som klämmer, nämligen från skogsarbetare, arrendatorer och småbönder, att det endast är en tidsfråga, när kalixbefolkningens öde skall gå vidare ut över stora delar av det övriga Norrland. På arrendatorerkongressen i Bräcke förliden höst var stämningen mörk. En hemmansägare hade ock rest långa vägar för att få sagt det ovan antydda. Han tillade och bad mig framföra, att endast jordens återgång till folket kunde rädda det. (Jmf. sid. 15—16).

Det är vanskligt att fälla omdömen och förutse framtiden. Säkert är emellertid, att läget kräver utan uppskov mycket allvarliga och ingående överväganden.

Låtom oss till en början oförbehållsamt skärskåda den nutida ekonomiska byggnadens grundval, nämligen aktiesystemet. De nutida uppfinningarnas tekniska möjligheter lade grunden till de stora ekonomiska företagen. Jublande förhoppningar hälsade dessa utsikter, och för att giva form åt dem uppfunnos aktiebolagslagarna. Därigenom kunde många små insatser förenas i ett gemensamt anlopp. Intresset i företaget spriddes på många händer och leddes som rännilar ut över orterna, i samma mån som aktierna ställdes på låga belopp. Penningens makt demokratiserades med andra ord genom att flöda ut över allt större delar av befolkningen med början naturligtvis hos de förmögnare och inflytelserikare och sedan till allt djupare lager bland medelklassen.

Med denna tidsströmning gingo emellertid alltmer omistliga ideella värden förlorade. Aktien representerar den krassa egennyttan utan några

personliga förbindelser. Var helst en aktie ligger i ett kassafack eller i en byrålåda i ett hem, stort eller litet, där samlas intresset om att erhålla den största möjliga utdelning eller att kunna sälja aktierna med vinst utan hänsyn till både Gud och människor. Aktiernas opersonliga bolagsstämmor gå till storms endast för detta enda ändamål, och funktionärerna nödgas av omtanke för sin utkomst gå upp i hänsynslösa bemödanden att tillgodose endast denna åtrå. Under så vidriga förhållanden sammanstörtar gammal patriarkalisk hänsyn, medkänslan för andra utplånas, de frisinnade idéernas förverkligande avföras från dagordningarna, de forna gestalterna ur överklass och medelklass såsom vägledare i det goda få inga efterträdare.

Aktiesystemet har på detta sätt varit den förnämsta närliggande orsaken till liberalismens sammanstörtande. Det har industrialiserat de högre ämbetsmannakårerna, som numera företrädesvis gå de stora exploateringarnas ärenden, och även förtroendemän i medelklasställning infekteras av den förskämda luften ikring den ekonomiska svindeln. Med bortjagande av de ovägbara värdena ur sinnelagen har även statskonsten råkat i förnedring. Den parlamentariska krisen är ett utflöde av denna sjukdom i tiden, liksom ock övriga liberala idéers undergång. Ett system, som på ett så renodlat och ofrånkomligt sätt varit inriktat på att hänsynslöst förtjäna på människorna i den enskilda handeln och vandeln istället för att i någon mån också hjälpa dem, kunde icke undgå att få sådana följder.

Den svenska norrlandsfrågan är ett mäktigt utslag av detta samtidens väsende. Dess historia är en spegel, i vilken aktiesystemet kan skärskådas i sina mest primitiva yttringar, överskuggande land och folk med ovissa och otrygga öden.

Må vi först erinra oss kung Göstas brev till norrlänningarna den 20 april 1542, däri förklaras, att »alla sådana egor, som obbyggda ligga, höra Gud, Konungen och Sveriges krona till och ingen annan». Sålunda utbildade sig det så kallade skogsregalet eller kronans äganderätt till skogarna i rikets norra delar. Oftast utnyttjades denna rätt i odlingens intresse.

Med tiden visade det sig dock att uppkommen osäkerhet i byarnas rätt till den omgivande skogen var menlig icke minst för odlingens framåtskridande. Detta ledde till de så kallade avvitrtingarna, vilkas uppgift blev att tillägga byar och gårdar skälig skogstillgång och avskilja och avvitra den övriga delen såsom kronans fortfarande tillhörighet. Förordning utfärdades härom redan i slutet av sextonhundratalet. Först under adertonhundratalet fullföljdes avvitrtingarna med kraft. Dessas uppgift blev nu tillika att utnyttja kronomarkerna i norra länen till nya hemmans anläggning. Vad man fortfarande ville befämja var jordbruknäringens utveckling. Angelägenheten av »landets uppodlande och bebyggande» är det tema, som genomgår alla avvitrtingsförfattningarna. Den äldre nybyggaren ansågs »genom stadga och säkerhet i dess område» skola uppmuntras till sina ägors »vidare upparbetande och förbättrande», och på

de överblivna kronomarkerna ville man bereda »idoga arbetare tillfälle till nya hemmans anläggning». Detta var sålunda enda ändamålet med skogstilldelningarna. På detta sätt förlänades kronans skogsmarker i Norrland och Dalarna till hemmanen för jordbruksnäringens varaktiga befrämjande. Dessa förläningar skedde ej på grund av någon privaträttslig kontraktsförbindelse till hemmansinnehavaren utan allenast genom en i den allmänna hushållningens intresse vidtagen lagstiftningsåtgärd. Avvittringen var den handling, varigenom kronan på egen bekostnad bragte gåvan till verkställighet, och först med avvittringens avslutande eller nybyggenas slutliga skattelösning gick den juridiska rätten till skogen från kronan över på hemmansägaren.

På grund av flera samverkande orsaker inträffade på 1850-talet plötsligt ett bestående uppsving i trävarukonjunkturen. Skogarna erhöles härigenom redan då ett marknadsvärde, som man trettio år förut fränkät dem för all framtid. Kapitalet fick således här ett lönande arbetsfält, och det begagnade sig genast smidigt av förhållandena.

Enligt lagstiftningen hade bönderna fått rätt begagna skogen å redan avvittrade hemman till avsalu, och jämlikt författningen om nyttjanderättsavtal kunde sådana ingås på femtio år. Följaktligen uppgjordes kontrakt, varigenom hemmansinnehavarna på nämnda tid upplåto avverkningsrätt till sin skog. Då dennas värde i början var dem okänt, blevo köpeskillningarna rena obetydligheter. Sålunda förlorade hemmanen det avsedda stödet av skogen i ett halvt århundrande, och vid kontraktens utgång mottogo de en skövlad skog, som behövde lika lång tid för att komma i återväxt. Dessa avverkningsupplåtelser efterträddes längre fram alltmer av hemmansköp. Grunden till denna böndernas benägenhet att avhända sig äganderätten till jorden låg dels i deras ringa motståndskraft, sedan de en längre tid genom avverkningskontrakten varit i avsaknad av inkomst från skogen, dels i lockelsen att genom den lätt fångna skogens avyttring på en gång komma i besittning av ett större penningbelopp och dels i det växande nit sågverksbolagen inlade för inköpen. Med tiden hade bolagen till grundsats att endast köpa hemman.

Men dessa bolag inlåto sig även på det äventyrsavtalet att förvärva äganderätt till oavvittrade hemman i förhoppning att staten ej skulle begagna sig av sin befogenhet att när som helst ändra villkoren för donationen eller alldeles inställa den. Avvittringen fick här den egenomliga uppgiften att med av riksdagen anslagna medel från kronans mark för jordbrukets befrämjande skänka skog till hemman, som redan inköpts av sågverksbolag i avsikt att för aktieägares räkning använda gåvan till helt andra ändamål än jordbrukets utveckling. En dylik komedi pågick i stor utsträckning i lappmarkerna.

Särskilt betänkliga ha yttringarna av kapitalets anlopp visat sig i avseende å de nybyggen, som upplåts vid själva avvittringen. Ofta lät en sågverksägare själv eller genom ombud insynas en nybyggesrätt. Därefter

utfördes i största hast en yttlig odling för att vinna högsta möjliga skatterätt, och sedan denna efter en ofta lättvindig syn erhållits, försumrades odlingen eller övergavs den helt och hållet. På sådant sätt ha stora kronomarker frångått kronan utan någon förnuftig anledning.

Det är givetvis oriktigt att lägga dessa förhållanden skogsspekulanterna till last. Felet låg då och vi kunna gärna tillägga fortfarande i en lagstiftning, vilken frestar den enskilda företagsamheten att beträda sådana vägar. Affär är nu en gång affär. Det är för mycket begärt, att det enskilda intresset skall förstå att offra sig för samhällets idé, när dess egna organ ej göra något för att upprätthålla densamma. Likaledes är oriktigt att framställa det förenämnda ekonomiska uppsvinget såsom utslutande sågverksbolagens förtjänst samt därav draga slutsatser om att allt vore väl beställt eller att skogarnas ökade värde skulle vara en produkt av bolagens arbete och sålunda böra tillfalla dem såsom välfängen egendom. För den ekonomiska uppblomstringen har man i första hand att tacka skogarna själva och de konjunkturer, som vid en viss tid gävo utsikter att bereda dem marknadsvärde. Härav kan och bör det allmänna och det enskilda intresset draga nytta. Vi se nu ännu klarare vad som redan vid norrlandsfrågans upptagande gjordes gällande, nämligen att denna nytta skall ingalunda utebliva utan tvärtom bliva fruktbarare, om äganderätten till jorden ligger hos staten, kommunen och jordbrukarna i stället för hos sågverksbolagen. Det yttrades i 1901 års norrlandsmotion, att frågan vid den tiden således ej gällde ett antingen för eller mot kapitalet. Att detta genom tillgodoseendet av sin egen nytta även kunde fylla och fyllde en allmän uppgift, ville ingen bestrida. Men det skulle då komma över landet som ett sakta befruktande regn och ej såsom en stormflod, vilken bortsköljer gammal kultur och århundradens förutseende.

Under striderna om norrlandsfrågan gällde det sålunda en kraftmätning mellan aktiesystemet med dess löften om guld och gröna skogar samt människovärdet med dess krav att få skjuta sina rötter i jorden. Statsmakten avblåste som sagt striden med en kompromiss utan tillräckliga grundsatser.

Sedan kom kriget. Aktiesystemet i vårt land frässade i lystnad efter vinningar. Alla som icke förstodo sig på affärer, spekulerade efter förmåga i aktier, och de som ansågos vara fackmän i affärer förlorade återstoden av sitt förstånd på desamma. Flertalet stora trävarubolag lära gjort anläggningar och aktieemissioner för att mottaga de krigförandes förväntade varubeställningar efter fredsslutet. Ur kronans skogar, som skänktes till ett torftigt jordbruk åt landets många obemedlade söner och döttrar, skulle nu i stället miljoner, förvandlade till aktier, rinna ut i byråldorna och kassafacken. De enskilda bankerna släppte med samma iver till kredit utan eftertanke. Och så kom syndens lön — döden. Innan förhoppningarna störtade ned i den öppnade graven, utspelade de på avgrundens rand en vild orgie i högkonjunktur. Alla landets innevånare,

som förmådde skaffa sig tillträdeskort till dödsdansen, deltog i densamma.

Nu äntligen övertog den bistra verkligheten ordförandeskapet. De av kriget utplundrade länderna, segrare såväl som besegrade, kunde inte köpa något på grund av sin fattigdom. Valutainflationen omstörtade de gamla marknaderna. Kampen för livet hade lärt de krigförande att förädla sina mindervärdiga malmer och göra sig oavhängiga av det gamla järnbärrarlandets skatter i jorden. De gamla kronoskogarna kunde icke infria de högt flygande löftena från sina nya behärskare. Aktiernas spekulationsvärden multnade bort till blotta pappersvärdet i sina trista gömställen. Skogarna glesades än mer ut av yxan för att skrapa ihop köpeskillingar. Arbetsförtjänsten i skogarna sinade, och arbetet underbetalades. Småbönderna, som redan förut brandskattades som i fiendeland av aktiesystemets intresseallianser och flottleder, förlorade ytterligare möjligheter att tillgodogöra sig sin skogstillgång. De skulle kanske gått under, om ej vid kristiden ett plötsligt uppsving i priset av jordbruksprodukter givit dem ett vederlag, varav även de å sin sida hänsynslöst begagnade sig.

Bankerna, uppvaknade ur sitt rus, måste nu under bekymmer bevaka sina krediter. Till sist nödgades de övertaga de stora affärerna samt förvandla sig till både industriidkare, jordbrukare och skogsägare.

Vi veta ingenting med visshet. Tillfrisknandets vägar ligga i vida fältet. Men skådespelet har skänkt oss lärdomar. Det har ytterligare bekräftat, att allt ej är guld, som glimmar. De industriella skönmålningarna voro, som förutsades redan under norrlandsstridens dagar, ett bländverk. Aktiesystemet saknade själ eller med andra ord hjärta och förstånd att begagna sin oförtjänta makt över skogsbygdens folk och skogar. Det var för kort i rocken, och kreditgivarnas skarpsinne höll icke heller måttet. Aktiesystemet har nu utplånat kompetensen, och på tinnarna är öde och tomt. I detta läge kan naturligtvis icke uträttas något väsentligt. Vår oförmåga dominerar, välståndet är hotat och de andliga värdena förjagade. Det är även fåvitskt att förtörnas över, att bemödandena i norrlandskampens första tider för att skänka befolkningen någon fristad nu efter aktiesvindels gastkramning har lägre kurs på höjderna än förut. Fortfarande nödgas vi se, hur

»mörka fylkingar bana
sin väg i åskors brak
att fälla en vacker fana
att trampa en ädel sak.»

Samtiden får med tålmod steg för steg röja väg för tider, då de ovägbara värdena, som ej kunna ställas på aktier, ånyo få något att säga till om.

För närvarande sysselsätter sig statskonsten med att göra något för att avhjälpa nöden i Kalix floddal. Varje litet bidrag är värdefullt, men svårigheterna äro himlastormande. Ur arbetslöshetsfonden och andra

medel skola lämnas bidrag till ofullständiga jordbruks fulländning genom nyodlingar. Karakteristiskt för vår tid är, att förhoppning synes läggas främst på att skapa ett nytt aktiebolag för att upptaga det sammanstörtade bolagets mantel. Även kommuner och bönder lära skola förmås att ytterligare skuldsätta sig för att bygga landsdelens välfärd på ett ekonomiskt system, som kanske snart glömmer sin påtvingade uppgift att hjälpa människorna för att enligt sin natur istället söka förtjäna på dem. Från befolkningen framställes krav på, att staten skall övertaga det fallna bolagets sågverk. Förädlandet av kronoskogarnas virke genom statliga anläggningar är en gammal fråga, som synes ännu ej nått en hårsman mot sin lösning. Den nuvarande chefen för domänstyrelsen lär ej sympatisera med tanken, utan fortfarande trots erfarenheten giva företräde åt den privata företagsamhetens envælde, under det överdirektören i verket och en del byråchefer sägas vara anhängare av statsdrift. Arbetarna vid ett sågverk ha i dagarna inkommit till regeringen med en framställning att få för billigt pris inköpa virke från kronoskogarna för att för egen del driva ett sågverk, som de ha utsikt att få övertaga. Detta vore ett intressant experiment, en liten våg i motsatt riktning mot aktiesystemets böljegang.

Till dessa bemödanden bör väl dock läggas ett övervägande även på längre sikt. Gamle kung Gösta spådde ju svenskarna, att den tid varder kommande, då de skulle vilja riva upp honom ur graven, om de kunde. Hans syn på tingen skulle nog vara behövlig just i det nuvarande trångmålet. Säkerligen skulle han gnugga sig i ögonen, när han fått syn på hur det gått med hans författning av år 1520 om den norrländska jorden.

Det synes mig bland utredningarna minst av allt böra saknas en berättelse om den misshushållning från de stora jordägande bolagens och deras kreditgivande bankers sida, som i så hög grad bidragit till krisen. Det skulle vara av vetenskapligt och statspolitiskt intresse att få framlagt detaljerna i denna hushållning och utslagen av den själlöshet, som icke människor utan det system, i vilket de äro lekbollar, bragt i dagen. Vid besök, som jordkommissionens ledamöter gjorde på Gimo-Österby bruks ägor i Uppland, visades oss en järnväg, som av bolaget anlagts genom dess skogar för att möta de väntande beställningarna från krigsländerna. Den hade, sades det, kostat omkring sju miljoner kronor, men ingen vagn hade ännu forslats på banan och komme icke heller att göra det.

Med andra ord, denna dolda värld av aktiesystemets spel med pengar, kroppar och själar behöver åskådliggöras för oss i nykter beskrivning. Endast på den grundvalen kan man lyckas att få diskutera frågan om möjligheter till en sanering särskilt av den stora trävaruindustrin. Förmodligen ligger det ock en sanning i förnimmelsen däruppe bland befolkningen, att olyckorna i tidernas längd kunna varaktigt avvärjas från de nordliga bygder endast därigenom, att den gamla kronojorden återbördas till folket och samhället. Vi väva i Sverige exempelvis bomullsvaror

utan att äga bomullsplantagerna samt tillverka socker utan att sockerfabrikerna äga betåkrarna.

På grund av vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen — med avlyssnande av ropet från Kalix älv — ville hos Kungl. Maj:t begära

1) en undersökning för norra delarna av riket av jordägande trävarubolags och deras förlagsgivande bankers åtgöranden under högkonjunkturen;

2) en översikt över dessa operationers detaljer och de äventyr, som därigenom drabbat näringarna och befolkningen;

3) ett övervägande av riktlinjer på lång sikt för skapande däruppe av trygga förhållanden och harmoni mellan näringarna;

4) ett begrundande därvid av aktiesystemets skuggsidor, möjligheten att sätta en damm för dess utsvävningar och den eventuella ofrånkomligheten att kronans gamla skogar och nybyggen för ändamålet med tiden återbördas till befolkningen och det allmänna.

Stockholm den 21 januari 1927.

Carl Lindhagen.

